

PETRE COMARNESCU ȘI LUCIAN BLAGA SUB ZODIA AFINITĂȚILOR ELECTIVE

Nicolae Cârlan

În contextul general al culturii românești perioada interbelică, scurtă contorsionată, dar extrem de densă și diversificată în împliniri de anvergură universală, reprezintă, la o privire detașată, în pofida confruntărilor multiple și cel mai adesea acute dintre direcții și orientări divergente, un veritabil loc comun pentru manifestarea celor mai deosebite poziții estetico-ideologice, culturale și artistice înregistrate vreodată la noi. Căci, oricât de tăioase, tensionate și antitetice vor fi fost polemicile care au angajat grupări și mari personalități ale vieții spirituale ale momentului și oricât de ireconciliabile vor fi părut și chiar vor fi fost atunci unele opoziții, acestea se vădesc astăzi a avea în ultimă instanță, un caracter desigur nu convergent dar, oricum, complementar, cu condiția să le abordăm prin prisma unității în diversitate, în pofida faptului că anumite extreme ne pot apărea ca de neîmpăcat (avangardismul și gândirismul, de pildă). Ne mulțumim totuși în această paranteză, să relevăm un singur aspect: Adrian Maniu, unul dintre întemeietorii revistei "Comtemporanul", va fi întâlnit ulterior în echipa de la "Gândirea".

În aceste condiții nu mai poate surprinde pe nimeni existența atâtor evidente similitudini de viziune și concepție în ideologia culturală și artistică promovate de doi dintre reprezentanții de marcă ai culturii și literaturii românești, ai gândirii filosofice interbelice - Lucian Blaga și Petru Comărnescu. Căci, deși situați pe aliniate nonidentice, ei ni se înfățișează ca solitari în ceea ce privește atitudinea, poziția față de valorile perene ale spiritului autohton. Faptul se explică, desigur, în principal, grație unui complex de afinități pendinte de acele imponderabile ale personalității umane, calificate, cel puțin de la Ghoete încoace, prin determinativul "elective", dar și prin coordonata filosofică a formației fiecăruia, ceea ce le-a permis accesul la o viziune lucidă, cuprinzătoare, obiectivă și de elevată perspectivă asupra manifestărilor spirituale aflate în plin proces de derulare, adică nedefinite și nefixate, deci neputând accepta o percepție sigură și categorică, neminată de riscul contrazicerii sau anulării ulterioare.

Demersul nostru nu-și propune radiografierea exhaustivă a interferențelor sau identităților marcate de traiectul evolutiv al fiecărui dintre cei doi oameni de cultură și artă exclusiv prin opera lor, ci pornește, în principal, de la un set de scrisori pe care și le-au adresat, reciproc, în perioada 7 ianuarie 1929 - 23 iunie 1944, cu referiri la repere din dinamica peisajului cultural din acea "epocă

labirintică" a culturii românești, cum caracterizează Dumitru Micu perioada interbelică.

Debutul relațiilor s-a produs în anul 1929, când lucidul june Petru Comărnescu îi consacră lui Lucian Blaga două articole publicate în "Vremea" (28 februarie) și în "Ultima oră" (24 februarie). Articolul din "Vremea", privind statura poetului, intitulat semnificativ, *Urișul din semne*, este un adevărat poem exegetic sau - mai bine - un eseu poematic, cu imagistica "inspirată" din universul liric al lui Lucian Blaga - *Poemele luminii* (1919), *Pași profetului* (1921), *În marea trecere* (1924) și *Lauda somnului* (1929), univers pe care Comărnescu nu-l explicitează analitic, ci doar îl sugerează prin grave acorduri lirice cu tonalitățile de orgă:

"A năvăli în soare, cântînd luminii, sprijinind pietrele de pașii prevestitori a umblet surd, căruia să-i răspundă cine din lumea-zid ar putea. Tristețea lui cine să o măsoare; umbletul lui cine să-l însemneze? Strigarea lui pe cine să cheme?

Soarele să-l privească nu putea. Luna nu se lăsa strânsă de mâinile întinse, în care doar pâinea se înțelege împărțită. Timpul, ceasornic de neschimbat, nu așteaptă popasul odihnei, precum sângele cuminenia pământului - sfârlează. Merse credincios și ager, spovedaniei slujind adevărul și cântecului de zori, strigătul cocoșului către zi.

Fum din mijloc de lumină s-a îndesat în ceara pământului și a dezgropat taine, păstrate în visele somnului, în vatra subconștientului, în mirosul vântului.

Cu vântul s-a înfrățit, cu vântul a mișcat frunzele, cu vântul a căutat norii și a sorbit gurile țărânei. Din ele revărsat-a zvonul inimilor putrezite, fosforul dinților de zimbri, geometria idolilor rotunjiți de ape, cutreierați de blestemul înăbușit în legendă.

Viața și-a tras-o în somnul viselor și i-a purtat pe spatele păsărilor, urechile în miezul pământului.

Curgerea apelor, trecerea vremii, umbletul vântului, uitarea visului, jalea poetului".

În cel de-al doilea articol, *Blaga dramaturgul*, Petre Comărnescu mai apropiat de uneltele criticului, investighează plasma poematice-mitologică a celor șase piese de teatru apărute între anii 1922-1927 și anume *Zamolxe* (1922), *Tulburarea apelor* (1923), *Daria*, *Fapta și pantomima*, *Învierea* (1925) și *Meșterul Manole* (1927). Fondul virtual și difuz al dramaturgiei lui Lucian Blaga este definit sintetic în acești termeni adecvați obiectivului abordat: "subconștientul metafizic prins în forma actualizată a mișcării dramatice, concepută ca o continuă întruchipare în evenimente sufletești pe care poetul le prezintă anonim și colectiv ca niște trăsături generale naturii omenești".

"Drama lui Blaga nu e nici rezolutivă și nici evolutivă. N-are început precizat, n-are spațiul fixat". Dramaturgul ne propune să trăim în colectivitate, metafizic, în mister: "protecția lăuntrică, dar cu stilizarea-i firească este calea esteticii sale". Abstractul și anonimatul, calității implicite colectivismului său spiritual. Tradiția și mitul, realități originare în continuu "spor", materializate prin simbol, căci, conchide

Petru Comărnescu, "simbolul este exprimarea lui Blaga."

După astfel de evaluări generice, Comărnescu purcede la definiri particularizatoare, surprinzând nota specifică a uneia sau alteia dintre piese fără a poposi, însă, în zona considerațiilor analitice decât în cazul dramelor *Meșterul Manole* și *Tulburarea apelor*, pe care exegetul le consideră "cele mai semnificative" și "mai valoroase". Astfel, Zamolxe este "un mister plin de păgânism dacic, în care mitul nu are acea forță care schimbă o legendă într-un concept sintetic, un basm într-o idee fundamentală".

Fapta și *Daria* impresionează prin "problematica lor freudiană, prin obsesiile subconștientului, prin realizarea lor scenică", în vreme ce *Învierea* rămâne "de un singular efect", calificat, din păcate fără substanță.

În "Ultima oră" P. Comărnescu se referise și anterior la creația lui Lucian Blaga, fapt pentru care acesta-i adresase mulțumiri protocolare printr-o misivă laconică din Berna (unde era atașat de presă la Legația Română), datată 7 ianuarie 1929, pentru ca la numai trei zile de la apariția articolului Blaga-dramaturgul să-i scrie din același loc, mulțumindu-i pentru "omagiul din *Ultima oră*". Să precizăm că la "Ultima oră", Comărnescu răspundea de pagina culturală și că integrala consacrare a acestei pagini lui Lucian Blaga se datorează în exclusivitate responsabilului de pagină. De altminteri, el își explică opțiunea prin "materializarea admirației pentru ceea ce scrieți", prin intenția lui Ventura de a juca *Meșterul Manole*, prin apariția volumului de versuri *Lauda somnului*. Dar corolarul acestor motivații vine din "înțelegerea și iubirea artei Dvs.", din "admirația unică pe care o port poeziei și gândirii Dvs.". (Scrisoarea datează din 26 februarie 1929). Iată de ce ne apare cu atât mai îndreptățită și corectă aprecierea lui Blaga din scrisoarea mai sus menționată: "Ai pus lucrurile așa de bine la cale, încât întregul nu putea să iasă mai bine decât a ieșit. Mai întâi: cele două puncte de vedere diametral opuse: Barbu - Pillat. Fiecare are în felul său dreptate. Adevărul meu e însă sinteza creatoare a celor două puncte de vedere. Așa cum această sinteză a fost subliniată în articolul d-tale". Și parcă anume ca să iasă în evidență mai pregnant fluxul afinităților care-i lega pe cei doi oameni de spirit reprezentativi fiecare în felul său pentru cultura românească, atașați unor poziții și orientării spirituale totuși divergente (democrat-raționalist, Petre Comărnescu, iraționalist, din stânga "Gândirii," Lucian Blaga), poetul notează despre articolul lui Comărnescu: "prea se potrivește cu tot ce gândesc eu însumi despre mine".

Pe un fond de aversiune anterior, declanșat și de atitudinea critică a lui Petre Comărnescu față de exagerările spre care se îndrepta "Gândirea" sub cârma lui Nichifor Crainic, articolul lui Comărnescu, ca, de altminteri, întreaga pagină din "Ultima oră", declanșează ceea ce acesta din urmă numește "incidentul Crainic". Este vorba despre reacția mentorului gândirist, publicată în "Rampa", unde se lansează în remarci nedrepte și ofensatoare la adresa unor confrăți pe care-i cataloghează drept "snobi literari care, indiferent dacă îl pricep sau nu, fac caz de literatura lui Blaga". E de observat că, în afară de Comărnescu, "snobii" cu care

încearcă a se răfui Nichifor Crainicul sunt: Ion Pillat (*Lucian Blaga și specificul românesc*), Ion Barbu (*Legenda somnului în poezia lui Blaga*), E. Bucuța (*Cronica de pe Vistula*). De remarcat că E. Bucuța și I. Pillat sunt "snobi" care, observă cu ironie Lucian Blaga într-o scrisoare trimisă lui Comarnescu la 4 martie 1929, "fac parte din chiar cercul <<Gândirea>>". Și tot cu acest prilej, Blaga înțelege să-și definească decis natura relațiilor cu Petre Comarnescu: "puțini scriitori mi-au arătat atâta prietenie ca d-ta" și "eu la rândul-mi am obiceiul să răspund la prietenie cu prietenie. Nu sunt deloc dispus să mai aștept ca să mă conving. M-am convins". (Pentru că a fost vorba despre o atitudine polemică, să nu pierdem ocazia de a evidenția, fie și parantetic, doar printr-un simplu citat, cum vedea Petre Comarnescu modalitatea și rostul polemicii în viața spirituală: "O polemică în jurul unei idei capitale, privitoare la realitatea românească, onorează totdeauna pe cei care o poartă și arată un nivel de civilizație înaintată. Chiar când o tabără sau două nu scapă de anumite regretabile ieșiri pătimașe, sau măcar de o anumită suficiență, care desigur că scad dar nu anulează valoarea dezbaterii ideologice").

În aceeași scrisoare (26 februarie 1929), Petru Comarnescu își avertizează prietenul: "Năjduiesc ca, în scurtă vreme, să arăt undeva pe larg cazul <<Gândirea>> și să se explice atitudinea mea firească și sinceră". Și, într-adevăr, în cele două numere ale publicației "Acțiune și reacțiune. Caiete semestriale de sinteză națională în cadrul secolului XX", editate de Petru Comarnescu (împreună cu Ionel Jianu, Mihai Polihroniade și Constantin Noica), aceasta întreprinde o analiză de pe poziții raționaliste, se înțelege, a revistei "Gândirea", ajungând la concluzia falimentului în pragul căruia aceasta se află după un deceniu de experiență, fiindcă, după "o fâlfâire a facultății de gândire, a devenit, prin accident, o tribună a unor idei sensibile, rostite subiectiv și capricios".

Referindu-se mai cu seamă la Manifestul "Crinul alb", care nu numai că se voia singura sinteză, dar se erija în unicul reper, neapărat infailibil al evoluției vieții spirituale românești, și respingând ideea înregimentării sub flamurile creștinismului autohtonizat, a întregii vieți spirituale românești, opțiunea lui Petru Comarnescu se îndreaptă spre suplețea concepției lui Lucian Blaga, pentru că "d-sa este într-adevăr pentru o nouă spiritualitate dar nu numaidecât creștină, ci una metafizică".

Din "sudul Franței", unde-și petrecea vacanța, Lucian Blaga solicită în iunie 1929 lui Petru Comarnescu să-i trimită publicația la Berna, solicitare reînnoită în aceeași lună de la Zermatt, pentru ca la 4 iulie să-i scrie din aceeași localitate: "Am primit "Acțiune și reacțiune". Le-am citit cu multă atenție și totodată cu interes. În ce privește critica <<Gândirii>> ce să-ți spun? Conține multe adevăruri, totuși ți-ai schimbat unele păreri despre lucrurile care nu se pot citi în revistă. În orice caz, îți mulțumesc din inimă pentru cuvinte despre mine. Când ne vedem ? Nu te oprești la Berna când treci spre Paris?" Întâlnirea avea să se producă peste trei ani, "când - notează Comarnescu în 1939 - Blaga era atașat de presă la Berna și a venit la Geneva, unde studiam eu, la Institutul pentru Liga Națiunilor, m-a căutat

și țin minte că două seri de vară ne-am plimbat prin preajma lacului Leman. Blaga-mi era îndatorat pentru pagina pe care i-o consacrasem în 1928 sau 1929, la "Ultima oră", pentru cele scrise de mine despre el și cărțile sale și se arăta foarte prietenos. Vorbea greu și rar, scoțând idei splendide. Eu, cu debitul meu accelerat, trebuie să fac îndelungi pauze spre a-l face să vorbească. Cu Blaga și pictorul Șirato am făcut cale mai anevoioasă eforturi de displicină pentru a-i asculta și a mă folosi din înțelepciunea lor".

Relațiile dintre cei doi cugetători nu se opresc, firește, aici. Petru Comarnescu, aflat la Los Angeles; în California, spre a-și pregăti și susține doctoratul în filosofie (1929-1931), urmărește devenirea operei lui Lucian Blaga pe care o comentează în scris, cu același entuziasm avizat.

Spre edificare, vom reproduce două pasaje din scrisoarea datată 8 iulie - o varitabilă microexegeză a dramei *Cruciada copiilor*, pe care o consideră "o neântrecută construcție dramatică, de nemăsurată originalitate, de impresionantă viziune și de românească problematică, pusă în culori de mit. Socot că te-ai menținut în puritatea înălțimilor metafizice. Nu vreau să-ți spun altceva decât, că prin această ultimă creație, depășești istoria literaturii române pentru a ajunge în cea universală. Așa cred și așa judec". Și așa a fost. Intuiția lui Petru Comarnescu nu a dat, cătuși de puțin, greș.

Odată cu trecerea timpului relațiile de amicitie se adâncesc și se consolidează, așa încât, la rugămintea lui Blaga, aflat la Viena, Petru Comarnescu se interesează în București de un editor pentru *Cunoașterea luciferică*, recomandându-i "Bucovina" sau "Vremea" și informându-l, totodată, de intenția lui I. Brucăr, filosof și istoric al filosofiei de orientare realist-raționalistă, de a "scoate o carte despre câțiva filosofi și sisteme, printre care Ricker, Otto Husserl, Heidegger, iar dintre români, Motru și Lucian Blaga". Îi sugerează să-i împrumute, la cerere, lui Brucăr continuarea la *Eonul dogmatic*, nepublicată, pentru completarea documentării, notificând: "...te declar aproape fenomenolog și metoda similară, dar nu identică, fenomenologiei". În răspunsul său Blaga menționează, între altele: "În chip cu totul excepțional, cu condiția să nu arate altora, afară de tine, aș fi dispus să să i-o dau pentru completarea studiului. Cred că noua mea lucrare adâncește mult, din punct de vedere epistemologic, tezele fundamentale ale *Eonului*. Pentru studiul său, i-aș da voie d-lui Brucăr să utilizeze *Cunoașterea luciferică* cum va crede de cuviință".

În 1933, *Cunoașterea luciferică* era deja în librării și Petru Comarnescu, prompt ca de obicei, o va recenza în "Revista de filosofie", pe care Blaga îl roagă, la 3 iulie 1933 să i-o trimită, firește, în Elveția.

Până în 1942 nu mai deținem vreun semnal al legăturilor dintre cei doi prieteni întru spirit. La 20 ianuarie 1942 Lucian Blaga, director al revistei "Saeculum", îi solicită oficial lui Petru Comarnescu colaborarea, care, însă, nu s-a produs, din motive necunoscute deocamdată, iar la 22 ianuarie 1943 îi anunță apariția iminentă a revistei "peste vreo 10 zile", cu un "excelent sumar". Dacă n-a

colaborat la revista "Saeculum", replică la "Gândirea" lui Nichifor Crainic, în schimb, Petru Comarnescu va urmări evoluția prietenului său ca poet (v. *O nouă etapă în poetica lui Lucian Blaga*, în "Timpul", VII, 1943, 23 aprilie), ca dramaturg reprezentat pe scena Teatrului Național din Cluj și Timișoara (v. "Viața", 23 iunie 1943) și ca filosof, recenzându-i în "Revista Fundațiilor Regale", nr. 1, 1944, *Trilogia cunoașterii (Eonul dogmatic, Cunoașterea luciferică, Cenzura transcendentă)* și de fiecare dată, Blaga nu întârzie cu scrisorile de mulțumire, neuitând să-și reînnoiască invitația pentru colaborarea la "Saeculum".

Testimoniile acestor relații, pilduitoare mai ales pentru vremurile de azi, inundate de confuzie și înverșunare, între doi cugetători, oameni de cultură și artă de exemplară valoare, aflați pe poziții ideologice nonidentice, care se regăsesc într-un flux convergent când este vorba de susținerea valorilor perene ale spiritului, se opresc la data de 23 iunie 1944. Neamul românesc se află într-un moment al existenței sale, practic în fața unui înspăimântător dezastru iminent și, în scurtă vreme, lunga noapte roșie avea să se aștearnă apăsător și catastrofal asupra acestui colț de lume ce părea abandonat, *sine die*, nu numai de marile și trecătoarele puteri ale pământului, dar chiar de însăși puterea supremă care guvernează cosmosul.

Blaga și Comarnescu vor străbate și ei acest infern, fiecare pe cont propriu, pe cât se pare, suportând cu stoicism vicisitudini a căror gravitate mai mult o bănuiam sau o intuim (unii dintre noi), revenind în câmpul vieții spirituale, în mod public, atunci când condițiile draconice ale comunismului păreau a-și schimba caracterul diabolic. Cum s-a văzut, a fost numai o aparentă "schimbare la față", un răgaz pentru schimbarea mijloacelor primitive de coercițiune cu altele mai subtile rafinate, dar nu și mai puțin infernale, prin care sistemul politic atât de straniu al comunismului ținea parcă cu tot dinadinsul să demonstreze că principala sa menire pe această lume este să ucidă libertatea de manifestare a spiritului uman, restul fiind, probabil, considerate amănunte.

1. Blaga, Lucian, *Correspondență (A-B)*, ediție îngrijită și comentarii de Mircea Cenușă, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1989.

2. Cărlan, Nicolae, *Petre Comarnescu publicist*, în "Septentrion", Societatea pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, anul II, nr. 4-5, aprilie 1991.

3. Comarnescu, Petre, *Kalokagathon*, (Antologie de Dan Grigorescu și Florin Toma. Studiu introductiv și note de Dan Grigorescu și o mărturie de Valeriu Râpeanu), București, Editura Eminescu, 1985.

4. Comarnescu, Petre, *Chipurile și priveriștile Europei*, ediție îngrijită și prefațată de Traian Filip, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.

5. Crohmălniceanu, Ov. S., *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. I, București, Editura Minerva, 1972.

6. Gruia, Bazil, *Blaga inedit. Amintiri și documente*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1974.

7. Micu, Dumitru, *"Gândirea" și gândirismul*, București, Editura Minerva, 1975.

8. Ornea, Z., *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, București, Editura Minerva,

1980.

**PETRU COMARNESCU AND LUCIAN BLAGA
SOME ASPECTS OF ONE CORELATION**

SUMMARY

This study is based on the eloquents testimonies. The author tries to reveal the relations between two of the most remarcable personalities of the Romanian culture: Lucian Blaga and Petru Comarnescu (corelation who was demonstrated through the important and new documents).